

Nina Basista, Yulia Guseinova, Tetyana Yarmosh. Art Shevchenkiana as a spiritual treasury of Ukrainian people. In this work bibliographical data of Ukrainian artists and painters whose works are reserved on the scientific department of "Decorative folk art of Kaniv region" of Shevchenko national reserve.

Key words: Funds, museum, Taras Shevchenko, painting, embroidery, folk painting.

УДК 347.23:94(477.51)

Алла Батюк

ДОЛЯ МАЄТКУ КОЧУБЕЇВ У БЛИХ ВЕЖАХ

У статті розглянуто історичні етапи розвитку маєтку Кочубеїв в Білих Вежах. З'ясовано імена власників, їх внесок в розвиток краю, визначено площу і забудову маєтності.

Ключові слова: Кочубей, маєток, Білі Вежі, Конотопський повіт.

Постановка проблеми. Дослідження історії дворянських маєтків не втрачає своєї актуальності, оскільки вони були осередками культурного і духовного життя, зразками архітектурної моди періоду свого розквіту. За час свого існування вони змінювали кількох власників, кожен з яких привносив щось нове. В даному дослідженні піде мова про дачу нащадків генерального судді Василя Леонтійовича Кочубея в Білих Вежах (нині Біловежі Перші, Бахмацького району Чернігівської області).

Аналіз досліджень і публікацій. Писемною базою для вивчення даного питання є праці В. Л. Модзалевського «Малороссийский родословник» (1910 р.) та О. М. Лазаревського «Историко-статистические сведения о населенных местностях Конотопского уезда» (1893 р.) [8; 9]. Згадує про цю садибу в «Сімейній хроніці» і А. В. Кочубей (1890 р.) [7]. Систематизувати інформацію про власників даної маєтності робила спробу дослідниця Н. М. Дробязко [2]. Важливим джерелом для дослідження історії маєтку є звіти Конотопських земських зборів, які розкривають його існування в другій половині XIX – на початку XX ст.

Мета статті. Свого часу господарі маєтку відігравали важливу роль в житті краю, однак, доля саме цієї садиби маловідома і потребує більш детального дослідження. Створюючи дану статтю, ставимо за мету звернути увагу на маловідомі пам'ятки культури і архітектури України, оскільки Біловезький маєток ніколи не був під державною охороною і тому

не зберігся до нашого часу, однак нині ще існують руїни кочубеївського дерев'яного храму Олександра Невського, який ще можна врятувати.

Виклад основного матеріалу. Коли саме Білі Вежі перейшли у власність Кочубеїв, достеменно не відомо. Найбільш вірогідно, першим власником був Василь Васильович Кочубей (1728-1791). Підтвердження цьому знаходимо в О. М. Лазаревського, який в своїй праці вказує, що «при производстве ревизии в 1753 г., – ревизоры совсем пропустили соседнюю с Григоровкой, слободку Бел. Вежи, недавно перед тем поселённую Кочубеем» [8, с. 268]. Також він наводить лист пана Скоропадського до Прилуцького полковника, якому той скаржився на дії ревізорів Красно-Колядинської сотні В ньому вказується: «слободу Василя Кочубея, бунчукового товарища, позади мого селца Григоровки в 30 дворов состоящую и по обрядам церковным, паряхвиі Григоровской принадлежачую... (которая отъ Г-ки въ полтори толко верст. положене свое иметь)» [8, с. 268]. Дані про те, що саме В. В. Кочубей володів селом, підтверджує і В. Л. Модзалевський у праці «Малоросійський родословник»: «за ним в Ярославце, Дубовичах, Ретике, Кунашовке, Песках, Белых Вежах и Загоровке обоего пола 5245 душ» [9, с. 533]. Однак, до сьогодні не віднайдено жодного опису цього маєтку XVIII ст. і не відомо, яку він мав забудову аж до другої половини XIX ст.

26 травня 1781 р. В. В. Кочубей написав заповіт, яким розподілив свої землі і маєтки між дружиною Марфою Дем'янівною Оболонською (1736-1815) і єдиним сином родини Василем Васильовичем (1750-1800). Відповідно до заповіту, після смерті власника в 1791 р. саме Марфа Дем'янівна успадкувала «с. Ярославецъ, Дубовичи, хут. Ретик съ мельницами Яцыновскою и Новою, хут. Беловежский съ слободою и хуторами и дворъ въ Коропъ, купленный у Михаила Семеновича Кочубея» [9, с. 534].

Син подружжя, Василь Васильович, був одружений із Оленою Василівною Туманською (бл. 1762-1836) і мешкали вони у родинному маєтку в селі Ярославець. В цьому шлюбі народилося п'ятеро синів і три доньки. Один із синів, Аркадій Васильович (1790-1878), у своїй праці «Сімейна хроніка» згадував: «Из моего детства очень хорошо сохранились в памяти наши поездки летом по именням: в Кунашевку и в Белые Вежи и др. на разстоянии всего 100 верст. Первый ночлег был на хуторе у Соломки, затем в Былках, недалеко от Алтыновки, у Балабина, а в Батуринае заезжали обедать к графу Разумовскому» [7, с. 16].

Після смерті чоловіка Олена Василівна, згідно його заповіту, протягом 25 років керувала всіма маєтками чоловіка і свекрухи, яка, через слабе здоров'я, вже не могла це робити самостійно. У 1816 р. Олена Василівна склала заповіт, за яким всі маєтки розділила між своїми дітьми [10, с. 309]. По роздільному акту маєток у с. Білі Вежі дістався їх сину Олександру

Васильовичу Кочубею (1788-1866). Як згадував Аркадій Васильович в «Сімейній хроніці», «Брат Александр Васильевич пожелал иметь Кунашевку и Белые Вежи» і володів він ними решту свого життя [7, с. 212].

За господарювання Олександра Васильовича у с. Білі Вежі в 1856 р. побудовано дерев'яну церкву Святого Благовірного Великого князя Олександра Невського. Навколо села знаходився дубовий ліс, що належав О. Кочубею, але в 1861 р. він продав його М. І. Стояновському, який пізніше по частинах розпродав цей ліс заможним селянам [2, с. 5].

Біловезька садиба своїм місцем розташування зачіпала інтереси Конотопського і Борзнянського повітів, оскільки знаходилась на їх межі, що ускладнювало процес оподаткування землі. В 1865 р. голова Чернігівської межової палати повідомив Чернігівського губернатора про затвердження обмежування дачі дійсного статського радника А. В. Кочубея в с. Білі Вежі в розмірі 1524 дес. 1436 саж. (1665,7 га). Начальник губернії передав це повідомлення в Борзнянську повітову земську управу, а у відповідь отримав все листування та заяву управляючого Кинашівської економії А. В. Кочубея пана Романовича в Конотопську земську управу, в якій той прохав про залучення до оподаткування цих земель по Конотопському повіту, оскільки територіально вони розміщені в межах цієї адміністративно-територіальної одиниці. Відповідно, оподаткування Конотопським повітом велось до 1883 р. включно, а з наступного року в полі зору залишилась лише територія самої садиби. Однак, під час листування керівництва повітів було виявлено, що землі Біловезької маєтності вперше були обкладені податками по Борзнянському повіту лише в 1886 р., тобто 3 роки сплати податку взагалі не було [5, с. 38-39]. Для з'ясування цього непорозуміння Конотопська земська управа доручила своєму представнику М. М. Окерблому, виїхати на місце та із планів генерального межування й інших документів дізнатися, в якому саме повіті знаходиться як орна, так і присадибна земля маєтності. З проведеного ним розслідування стало зрозуміло, що землі Біловезької маєтності за документами межування розташовані в двох повітах, але в яких розмірах – невідомо. В документах вказувалися лише загальні розміри ділянок: присадибної 160 дес. 1386 саж. (175,4 га); орної 1156 дес. 1025 саж. (1263,4 га); сінокошу по суходолу 25 дес. 2100 саж. (28,3 га); сінокошу по болоту 45 дес. 125 саж. (49,2 га); вигону 25 дес. 1100 саж. (27,8 га); дров'яного лісу по болоту 31 дес. 1100 саж. (34,4 га); дров'яного лісу по суходолу 69 дес. 100 саж. (75,4 га); молодого лісу 1 дес. 800 саж. (1,5 га); під шляхами і узбіччями 9 дес. 500 саж. (10,1 га) [6, с. 51].

Конфлікт між повітами загострювався на підставі того, що Біловезькі землі знаходились у відомості установ Конотопського повіту і на його території, але Борзнянський повіт висував претензію на основі заповіту О. В. Кочубея, за яким землі нарізали між спадкоємцями: племінником

Михайлом Миколайовичем Кочубеєм (1863-1935) в кількості 1524 дес. 1250 саж. (1665, га) і селянами с. Білі Вежі – 764, 25 дес. (835 га) [6, с. 53].

О. В. Кочубей нащадків не мав, і саме тому основну частину свого Біловезького маєтку заповів племіннику, князю М. М. Кочубею, який в 1866 р. став їх законним власником. Однак, зважаючи на те, що йому на той час було лише три роки, то, фактично, до повноліття садибою розпоряджався його опікун – рідний дядько, Петро Аркадійович Кочубей (1825-1892) [3, с. 28]. Незважаючи на те, що власники постійно не проживали в Біловезькому маєтку, вони брали активну участь у розвитку краю. Зокрема, Петро Аркадійович піклувався про освіченість юних українців: в 1872 р. він надав зручну земельну ділянку, де того ж року було побудовано шкільне приміщення. Також виділив школі на її утримання щорічну фінансову допомогу в сумі 120 руб. [3, с. 28].

Вступивши у права власника маєтку, Михайло Миколайович Кочубей продовжив благодійну справу свого дядька. У 1890 р. він був обраний попечителем Біловезької школи, а в 1904 р. його коштом побудували нову земську школу, оскільки попередня стала непридатною для навчання в ній дітей [2, с. 5]. Але після початку революції 1905 р. і замаху на життя Михайла Миколайовича, у 1906 р. він продає свій маєток у Білих Вежах Селянському банку, а згодом і зовсім виїздить за кордон.

Продаж Біловезького маєтку став не випадковим, оскільки співпав з початком столипінських аграрних перетворень 1906 р. Уряд здійснив низку заходів, спрямованих на збільшення земельного фонду Селянського поземельного банку за рахунок скуповування поміщицьких земель, який одержав назву «ліквідації». Від 22(9) листопада 1906 р. законодавство надавало селянам право вийти з общини і стати вільними фермерами або мігрувати в багатоземельні райони Росії за Урал. Проте, на початку аграрної реформи позики на придбання землі частіше брали саме товариства, оскільки окремі господарі остерігалися укладати ризиковані іпотечні угоди, результатом яких могла бути втрата землі [1, с. 192].

На основі вищесказаного, в 1908 р. виникло листування між Чернігівським відділом Селянського банку і Конотопською земською управою відносно придбання земством садиби в с. Білих Вежах, купленої банком у Кочубеїв. На той час ліквідація маєтності банком була майже закінчена, але продаж призупинили в очікуванні рішення сільськогосподарської комісії Конотопських земських зборів. Пропонована для продажу садиба включала 50 дес. 1923 саж. (55,6 га) землі. Забудова маєтності складалася з житлового будинку розмірами 34 арш. в довжину і 16 арш. в ширину (24,2 м x 11,4 м) та восьми різних холодних приміщень, серед яких: дерев'яна конюшня, крита шельовкою – 53 на 10 арш. (37,7 м x 7,1 м); дерев'яна клуня, крита залізом - 24 на 8 арш. (17,1 м x 5,7 м); конюшня з каретним сараєм – 44 на 11 арш. (31,3 м x 7,8 м); два глинобитні

загони, криті залізом – 25 на 4 арш (17,8 м x 2,8 м) і 43 на 14 арш. (30,6 м x 10 м); глинобитний сарай, критий залізом – 27 на 13 арш. (19,2 м x 9,2 м); плетена клуня, крита соломною – 57 на 24 арш. (40,5 м x 17,1 м). Із загальної кількості землі під садом знаходилось 3,5 дес. (3,8 га), під сінокосом 6 дес. (6,6 га), під болотом близько 5 дес. (5,5 га), а вся решта – орні землі.

Маєток мав всі необхідні складові для ведення сільського господарства і саме цим зацікавив земство на купівлю. Банк пропонував продаж в розстрочку на 55 років із щорічною сумою виплати 1215 руб. Однак, оскільки маєток приносив щорічний прибуток близько 1500 руб. і додатково була можливість отримати субсидію від губернського земства, то щорічні виплати складали б лише 767 руб. [4, с. 276].

Конотопське земство дуже високо оцінювало можливості маєтку М. М. Кочубея. Воно ідеально підходило для створення практичної бази ведення сільського господарства учням земської школи і могло слугувати зразковим хутірним господарством або піддослідною станцією. Та все ж сільськогосподарська комісія вирішила не купляти маєток, оскільки він розташовувався на краю повіту і тому не підходив для організації показового господарства. До того ж, комісія вважала купівлю землі, так далеко від нагляду управи, занадто ризикованою справою. На основі цього ліквідацію маєтку було відхилено [1, с. 281].

Залишений без господаря маєток повільно зруйнувався від часу і людських рук. Про присутність знатного дворянського роду Кочубеїв у цьому невеличкому українському селі сьогодні нагадують лише руїни побудованого Олександром Васильовичем дерев'яного храму Святого Благовірного Великого князя Олександра Невського.

Висновки. 25 травня 2016 р. науково-методична рада Міністерства культури України підтримала пропозицію щодо створення державної програми порятунку дерев'яних храмів як визначного історико-мистецького феномену – «Дерев'яні храми України». Біловезька святиня також потрапила до переліку, створеного в рамках цього проекту, але її руйнація продовжується й далі. Залишки кочубеївського дерев'яного храму Олександра Невського ще можна врятувати, якщо взяти їх під державну охорону.

Список використаних джерел

1. Герасимчук О. «Ліквідація» земель Селянського поземельного банку на Чернігівщині в роки столипінської аграрної реформи (1906-1917 рр.) / О. Герасимчук // Сіверянський літопис. – 2016. – №2. – С.193-207.
2. Дробязко Н. М. Власники Білих Веж / Н. М. Дробязко // Слово «Гетьманської столиці». – 2014. – №4(43).
3. Журнали Конотопского VIII очередного Уездного Земского Собрания заседаний 24-27 сентября 1872 года. – Ромны: Тип. П. Пигуренко. – 1872. – 241 с.

4. Журналы Конотопского XLV очередного Уездного Земского Собрания заседаний 18-24 октября 1901 года и чрезвычайных: 27 ноября 1908 г., 17 марта и 24 июня 1909 г. – Конотоп: Тип. Ш. А. Левина. – 1910. – 953 с.

5. Журналы Конотопского XXVII очередного Уездного Земского Собрания заседаний 26-28 сентября 1891 года. – Чернигов: Тип. Губернского Правления. – 1891. – 145 с.

6. Журналы Конотопского XXV очередного Уездного Земского Собрания заседаний 26-28 сентября 1889 года. – Чернигов: Тип. Губернского Правления. – 1890. – 66 с.

7. Кочубей А. В. Семейная Хроника : Записки Аркадия Васильевича Кочубея. 1790-1873 / А. В. Кочубей. – СПб : Тип. братьев Пантелеевых. – 1890. – 314 с.

8. Лазаревский А. М. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления / А. М. Лазаревский. – Киев : Тип. К. Н. Милевского. – 1893. – Т. 3 Полк Прилуцкий. – 426 с.

9. Модзалевский В. Л. Малороссийский Родословник / В. Л. Модзалевский – К. : Е-К. 1910. – Т. 2. – 746 с.

10. Огієвська Р. І. Історія Кочубеївської садиби в селі Ярославцях XVII-XIX ст. / Р. І. Огієвська // Актуальні питання історії науки і техніки. Збірник наукових праць. – Київ ; Львів. – 2015. – С. 308-312.

Batyuk A.A. The destiny of the Kochubeys estate in Bili Veshi. The article is dedicated to the history of the existence of the Kochubeys estate in the Bili Veshi. The owners, their contribution to the development of the land, area and the development of estate are researched.

Key words: Kochubey, estate, Bili Veshi, Konotop district.

УДК 712.253(477. 46)+908

Олександр Встров

САДИБНО-ПАРКОВЕ УТВОРЕННЯ ПОМЩИКІВ ДАВИДОВИХ У КАМ'ЯНЦІ – ЯК ОСЕРЕДОК ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.

У статті розглянуто історію створення та існування садибно-паркового утворення поміщиків Давидових у Кам'янці, як осередку художньої культури кінця ХVІІІ – початку ХХ століття.

Ключові слова: садибно-паркове утворення, садибна культура, резиденція, палацово-парковий ансамбль, старовинний парк, кам'янський парк, дворянський парк.